

การจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรม
ของคณะสงฆ์ภาค 17*
KNOWLEDGE MANAGEMENT OF SUFFICIENCY ECONOMY IN
MULTICULTURAL SOCIETIES OF SANGHA ADMINISTRATION
REGION 17.

พระครูสถิตนราธิการ

Phrakhru Sathitnarathikarn

พระมหาญาณวัฒน์ ฐิตวฑฒโน

Phramaha Yannawat Thitavaddhano

สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย

Suddhipong Srivichai

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkomrajavidyalaya University, Thailand.

อุทัย สติมัน

Uthai Satiman

มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

Suan Dusit University. Thailand.

E-mail: wichank085@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 2) เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 และ 3) เพื่อเสนอกระบวนการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 เป็นงานวิจัยแบบผสมผสาน

---

* Received 23 November 2018; Revised 18 March 2019; Accepted 29 March 2019.

ผลการวิจัยพบว่า

1. การจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 ในภาพรวม มีระดับการการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้านจากด้าน พบว่าการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติ และการให้ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีระดับการปฏิบัติอยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีระดับการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก

2. กระบวนการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 เป็นการจัดการเรียนรู้ที่ดีซึ่งเป็นการจัดการเรียนรู้ทั้งที่โรงเรียน บ้าน และชุมชน เพื่อให้พระสงฆ์และประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้อุหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีความตระหนักรู้ในวัฒนธรรม ความภาคภูมิใจในวัฒนธรรม ความรอบรู้ในการจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรม การยอมรับความหลากหลายวัฒนธรรม และการรับรู้บรรยากาศความเป็นพหุวัฒนธรรม

3. กระบวนการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 มีความเหมาะสมและมีความเป็นไปได้ โดยสามารถนำมาบูรณาการกับหลักอริยมรรค 8 เป็นหลักทางสายกลางที่มีความสำคัญกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงและเป็นประโยชน์ในสังคมพหุวัฒนธรรม

คำสำคัญ: การจัดการเรียนรู้, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, สังคมพหุวัฒนธรรม, คณะสงฆ์ภาค 17

Abstract

The purpose of this study were 1) to manage the knowledge in term of Sufficiency Economy in Multicultural Societies of Sangha Administration Region 17. 2) To develop the knowledge management of Sufficiency Economy in Multicultural Societies of Sangha Administration Region 17. 3) To propose the process of knowledge management in term of Sufficiency Economy in Multicultural Societies of Sangha Administration Region 17. The multi method research to be used for this field.

The result of this studies it was found that:

1. The knowledge management of sufficiency economy in the multicultural society of sangha 17 region was overall in height level. Having considered in each side. It was found that following and imparting the sufficiency economy of Buddhist Sangha Region 17 was the height level. However, the promoting of knowledge management of sufficiency economy was height level.

2. the process of knowledge management of sufficiency economy in the multicultural society of Sangha 17 region is the best method of knowledge management either village, School or Community in order to the Buddhist Sangha and other parts be able to participate in encouragement of knowledge management in term of sufficiency economy, realize and proud on their culture, be knowledgeable in educational management in term of multicultural society as well as accept.

3. the process of knowledge management of sufficiency economy in the multicultural society of Sangha 17 region is an appropriate method which be able to integrate in Buddhist aspect in term of the eight folds path (Magga) is the middle that related to the sufficiency economy in order to balance and suitability development it will support to rapidly changing and useful for the multicultural society.

Keywords: Knowledge Management, Sufficiency Economy Philosophy, Multicultural Societies, Sangha Administration Region 17.

บทนำ

การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในครอบครัว ในชุมชน ในสถานศึกษา รวมถึงในวัด มีความสำคัญสืบเนื่อง มาจากปัจจัยภายนอกประเทศของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดของนักเศรษฐศาสตร์ทุนนิยมและระบบเศรษฐกิจโลกของประเทศทางตะวันตก เช่น สหรัฐอเมริกา ที่เน้นระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีนิยม หรือบริโภคนิยม ที่ให้ความสำคัญกับ

วัตถุ เงินตรา ประสิทธิภาพ กำไร ความรวดเร็ว การต่อสู้แข่งขัน ผลประโยชน์สูงสุด รวมทั้งเน้นความเจริญก้าวหน้า การขยายตลาด และการขยายตัวทางเศรษฐกิจโดยใช้ข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีที่ทันสมัยเพิ่มมากขึ้น แนวคิดดังกล่าวนี้ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อแนวคิด แนวทางการพัฒนา และแนวทางการบริหารจัดการภายในประเทศ อีกทั้งครอบคลุมเข้าไปยังสถานศึกษาทุกระดับชั้นและในครอบครัว ในชุมชน และในสถานศึกษา (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2540) ด้วยพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงได้ชี้แนะแนวทาง “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” อันเป็นปรัชญาที่ชี้แนวการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน และสังคม ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานว่า เศรษฐกิจพอเพียงมิได้จำกัดเฉพาะของเกษตรกรหรือชาวไร่ ชาวนาเพียงเท่านั้น แต่เป็นเศรษฐกิจของทุกอาชีพ ทุกชนชั้น ไม่ยกเว้นแม้แต่นักเรียน (ทัศนีย์ ลักษณะอภิชนชัช, 2549) ถือเป็นสิ่งที่ดีมีคุณค่าต่อคุณภาพชีวิตของคนชนบททั้งทางตรงและทางอ้อม โดยมีจุดหมายปลายทางในการแก้ไขปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจสังคมไทยสู่สังคมแห่งการพึ่งพาตนเอง ซึ่งถือเป็นการปรับทิศทางการพัฒนาให้มุ่งไปสู่การแก้ปัญหการพัฒนาชนบทที่ล้มเหลวในอดีตที่มีผลทำให้คุณภาพชีวิตของคนในชนบทล่มสลาย ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอันเป็นสภาพของความยากจนและความไม่ยั่งยืนของการพัฒนา สามารถส่งเสริมระบบเศรษฐกิจชุมชนและความเข้มแข็งในชุมชนได้อย่างอิสระ (สรายุทธ เสียมม, 2561) (สามารถ บุญรัตน์ และ พระครูโกวิทอรธธวาที, 2561) การจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทำให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาและในสังคมพหุวัฒนธรรม ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ยังคงใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย ไม่มีความรอบคอบหรือไตร่ตรองก่อนการใช้จ่ายขาดหลักพื้นฐานในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม มุ่งนำความรู้สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนมาบูรณาการกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสร้างนักศึกษาแกนนำให้สร้างงานพึ่งตนเองได้ให้เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนาก้าวหน้าต่อไป จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการปลูกฝังหลักเศรษฐกิจพอเพียงเข้าไปในสังคมพหุวัฒนธรรม (รัชนิวรรณ จีนธรรม, ปณณัฏฐ์ ธกถักดี และ อรรวรรณ ภัสสรศิริ, 2560) เป็นวิถีชีวิตซึ่งแสดงตัวออกมาเป็นรูปธรรมผ่านความสะอาด ความสงบและความรอบรู้ (เสนห์ สีภาวี, 2560) มีความจำเป็นต่อการแก้ปัญหาสังคมไปปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมแก่ตน มีความรอบรู้ ความสามารถในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างลงตัว และไม่สร้าง

เงื่อนไขหรือปัญหาให้เพิ่มขึ้นแก่ตนเองและชุมชน (สุภัฏวีรย์ ธารชัย, 2560) ได้รับแรงบันดาลใจสู่ความสำเร็จ ตลอดถึงมีเป้าหมาย หรือกิจกรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิต หรือ เป็นแกนหลักที่จะนำไปใช้ได้จริงในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมของสังคม (เสรีศักดิ์ แสงสุข, 2560) (พระครูสุนทรเขมาภินันท์ (เขมธมโม), 2560)

คณะสงฆ์ภาค 17 ประกอบด้วย คณะสงฆ์จังหวัดกระบี่ จังหวัดตรัง จังหวัดพังงา จังหวัดภูเก็ต และจังหวัดระนอง ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีประชากรที่มีความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรมและมีความหลากหลายทางด้านศาสนาอาศัยอยู่ จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่องค์กรคณะสงฆ์จะต้องมีการปรับตัวในการบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ให้มีความก้าวหน้าและเสมอภาคกับการจัดการศึกษาฝ่ายบ้านเมือง ดังนั้น การศึกษาพหุวัฒนธรรม (Multicultural Education) ซึ่งหมายถึง การที่ผู้บริหารโรงเรียน ครู และผู้ปกครอง จัดสภาพแวดล้อมภายในสถานศึกษาทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน เพื่อให้ผู้เรียนที่มาจากต่างเชื้อชาติหรือกลุ่มชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนา ขนบประเพณี และวิถีชีวิต ได้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับวัฒนธรรมของตนเองและวัฒนธรรมของเพื่อนคนอื่น ๆ เกิดการเรียนรู้ที่จะยอมรับในความแตกต่างทางวัฒนธรรม ไม่มีอคติต่อกัน ไม่เกิดการแบ่งแยกและเลือกปฏิบัติต่อกัน ซึ่งการจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรมมีเป้าหมายสำคัญ 2 ประการ คือ 1) การส่งเสริมให้นักเรียนทุกคนมีโอกาสได้ประสบความสำเร็จ หรือได้รับการพัฒนาสูงสุดตามศักยภาพของตน และ 2) การส่งเสริมให้นักเรียนมีความอดทนอดกลั้น และเกิดการยอมรับ เคารพ ในความแตกต่าง หลากหลายวัฒนธรรม หรืออาจสรุปได้ว่า การศึกษาพหุวัฒนธรรมมีเป้าหมายสำคัญคือการฝึกนักเรียนให้เป็นพลเมือง ที่พร้อมจะอยู่ในสังคมที่มีความหลากหลายวัฒนธรรม รวมถึงการลดอคติและการเลือกปฏิบัติต่อกัน (Fullinwider, R., 1993) เพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนเอง พัฒนาสังคม ชุมชน และประเทศชาติอย่างมีความสุข จากความต้องการขั้นพื้นฐานที่จำ474เป็นการดำ474รงชีพ สู่ความต้องการระดับสูงที่สามารถเข้าใจตนเองและโลกได้อย่างถ่องแท้ (ชูชาติ สุทธิยะ, 2561) ซึ่งปัจจุบันวัดจำนวนมากจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับเป้าหมายการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ วัดในพระพุทธศาสนามีหน้าที่หลัก คือ เป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจและแหล่งเรียนรู้ทางศาสนา วัดมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมและวิถีชีวิตของคนไทย ทั้งในอดีตและปัจจุบัน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2548) ปัจจุบันรัฐมีนโยบายให้ทุกภาคส่วนมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาการศึกษา ซึ่งศาสนาพุทธให้ความสำคัญ

แก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง จนสามารถกล่าวได้ว่าระบบปฏิบัติทั้งหมดในพุทธศาสนาก็คือระบบแห่งการศึกษานั้นเอง จะเห็นเด่นชัดเมื่อมองไปยังแบบแผนของชุมชนสงฆ์ เริ่มตั้งแต่การบวช จุดมุ่งหมายสำคัญของการบวชคือการศึกษา นั่นเอง เมื่อวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน จึงมีบทบาทเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาสำหรับประชาชน พระสงฆ์กับความเป็นผู้นำทางการศึกษาจึงกลายเป็นสิ่งคู่กันอย่างแท้จริง (พระไพศาล วิสาโล, 2546)

จากความเป็นมาและความสำคัญดังกล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 เพื่อจะเป็นประโยชน์ต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบัน และสอดคล้องกับนโยบายการปฏิรูปการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งจะเป็นประโยชน์คณะสงฆ์และสังคมได้นำหลักการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการจัดการเรียนรู้ในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17
2. เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17
3. เพื่อเสนอกระบวนการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานวิธี เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 มีการดำเนินการดังนี้ 1) การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี และหลักการเกี่ยวกับกระบวนการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยและเพื่อสร้างแบบสอบถาม 2) ศึกษาศึกษาการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจ

พอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 โดยมีประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ พระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 17 จำนวน 3,968 รูป และมีกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ได้แก่ พระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 17 จำนวน 351 รูป โดยการเปิดตารางขนาดกลุ่มตัวอย่างของ เครซี่และมอร์แกน (Krejcie, R. V. & Morgan, D. W., 1970) มีเครื่องมือในการวิจัยคือแบบสอบถาม และทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ขั้นตอนที่ 2 พัฒนาระบบการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 มีผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์ (Interview) ได้แก่ พระสังฆาธิการ ในพื้นที่ที่ใช้เป็นกรณีศึกษา 5 จังหวัดๆ ละ 3 รูป จำนวน 15 รูป ด้วยการเลือกเจาะจง (Purposive Selection) มีเครื่องมือในการวิจัยคือแบบสัมภาษณ์ และทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ขั้นตอนที่ 3 เสนอกระบวนการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 ผู้ให้ข้อมูลหลักในการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ได้แก่ พระสังฆาธิการ และผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จำนวน 12 รูป/คน ด้วยการเลือกเจาะจง (Purposive Selection) มีเครื่องมือในการวิจัยคือแนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม และทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัย

1. การจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 ในภาพรวม พบว่า มีระดับการการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาทางด้านจากด้านพบว่า การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติ และการให้ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีระดับการปฏิบัติอยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีระดับการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก

2. กระบวนการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 4 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตน โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทยที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการ

ปฏิบัติตนทางสายกลาง ซึ่งความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อมกัน ได้แก่ 1) ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ประกอบด้วยการมีคุณธรรมที่ถูกต้องดีงาม การรู้จักตัวเอง ภูมิใจรู้คุณค่าที่มาของเอกลักษณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิใจในของกินของใช้พื้นบ้าน กินอยู่แบบวิถีไทย และมีชีวิตเรียบง่ายพออยู่พอกินพอใช้ 2) ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความเพียงพอนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำอย่างรอบคอบ ประกอบด้วยการมีหลักวิชา การมีแผน และการเป็นมืออาชีพ และ 3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล ประกอบด้วยการมีระบบชีวิตที่ดีครอบครัวอบอุ่น การมีระบบเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นที่ดี และมีระบบการจัดการองค์กรที่ดี 2) หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมกระบวนการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรม คือ หลักอริยมรรค 8 เป็นหลักธรรมที่เป็นรากฐานสำคัญและเป็นหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมกระบวนการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรม คือ หลักมัชฌิมาปฏิปทา มรรคสายกลางอันประเสริฐ 8 สาย ได้แก่ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา วาจาชอบ สัมมากัมมันตะ การกระทำชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายามะ ความพยายามชอบ สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ และสัมมาสมาธิ จิตมั่นชอบ 3) การจัดการเรียนรู้ การจัดการการเรียนรู้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีเป็นการจัดการเรียนรู้ที่ดี ซึ่งเป็นการจัดการเรียนรู้ทั้งที่โรงเรียน บ้าน และชุมชน เพื่อให้พระสงฆ์สามเณรและประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย 5 ประการ ได้แก่ การสร้างแรงจูงใจในตนเอง การเสาะแสวงหาความรู้ การสร้างองค์ความรู้ การนำความรู้ไปใช้ และการทบทวนความรู้ และ 4) สังคมพหุวัฒนธรรม เป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมที่หลากหลายอยู่บนพื้นฐานของความแตกต่างทางวัฒนธรรม ที่พระสงฆ์สามเณรในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 17 จะได้นำการจัดการเรียนรู้หลักเศรษฐกิจพอเพียง อันบูรณาการกับหลักอริยมรรค 8 มาพัฒนาให้เกิดขึ้นในสังคมพหุวัฒนธรรม 5 ประการ คือ ความตระหนักรู้ในวัฒนธรรม ความภาคภูมิใจในวัฒนธรรม ความรอบรู้ในการจัดการศึกษาพหุ

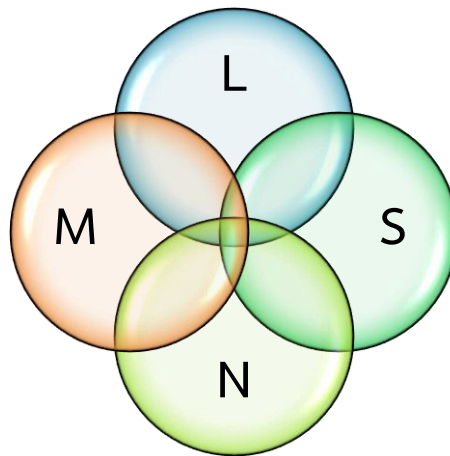

วัฒนธรรม การยอมรับความหลากหลายวัฒนธรรม และการรับรู้บรรยากาศความเป็นพหุวัฒนธรรม

3. กระบวนการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 มีความเหมาะสมและมีความเป็นไปได้ในการจัดการเรียนรู้หลักเศรษฐกิจพอเพียง โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวเอง รวมถึงการใช้ความรู้ความสามารถที่ประกอบไปด้วยคุณธรรมในการดำรงชีวิต โดยสามารถนำมาบูรณาการกับหลักอริยมรรค 8 เป็นหลักทางสายกลางซึ่งเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอย่างยิ่งในการที่พระสังฆาธิการจะนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ เพื่อการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงและเป็นประโยชน์ในสังคมพหุวัฒนธรรม ด้านจิตใจ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม ด้านบุคคลและครอบครัว ด้านชุมชน ด้านภาคธุรกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านเทคโนโลยี และด้านระดับประเทศ

องค์ความรู้จากการวิจัยครั้งนี้ เป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 ประกอบด้วยหลักการ 4 ประการ ประกอบด้วย 1) การจัดการเรียนรู้ ใช้วิธีการจัดการเรียนรู้ 2) หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางการพัฒนาที่ตั้งบนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวเอง รวมถึงการใช้ความรู้ความสามารถที่ประกอบไปด้วยคุณธรรมในการดำรงชีวิต เพื่อป้องกันตนเองให้รอดพ้นจากวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา 3) หลักอริยมรรค 8 เป็นหลักทางสายกลางซึ่งเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญในการบูรณาการกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง และ 4) สังคมพหุวัฒนธรรม เป็นสังคมที่มีความหลากหลายในหลากหลายมิติที่พระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 17 จะได้นำการจัดการเรียนรู้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันบูรณาการกับหลักอริยมรรค 8 มาพัฒนาให้เกิดขึ้นในสังคมพหุวัฒนธรรม สรุปเป็น “LSNM” ดังแสดงในภาพ

ภาพองค์ความรู้จากการวิจัย LSM

องค์ความรู้จากการวิจัย “LSNM” ดังนี้

LSNM เป็นกระบวนการจัดการการเรียนรู้หลักเศรษฐกิจพอเพียงโดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวเอง รวมถึงการใช้ความรู้ความสามารถที่ประกอบไปด้วยคุณธรรมในการดำรงชีวิต และนำมาบูรณาการกับหลักอริยมรรค 8 เป็นหลักทางสายกลางซึ่งเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอย่างยิ่งในการที่พระสังฆาธิการจะนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ เพื่อการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงและเป็นประโยชน์ในสังคมพหุวัฒนธรรม ด้านจิตใจ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม ด้านบุคคลและครอบครัว ด้านชุมชน ด้านภาคธุรกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านเทคโนโลยี และด้านระดับประเทศ ดังนี้

L = Learning Management คือ การจัดการการเรียนรู้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีเป็นการจัดการเรียนรู้ที่ดี ซึ่งเป็นการจัดการเรียนรู้ทั้งที่โรงเรียน บ้าน และชุมชน 5 ประการ ได้แก่ 1) การสร้างแรงจูงใจในตนเอง 2) การเสาะแสวงหาความรู้ 3) การสร้างองค์ความรู้ 4) การนำความรู้ไปใช้ 5) การทบทวนความรู้ เพื่อเปิดโอกาสให้พระสังฆาธิการและประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการจัดการการเรียนรู้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

S = Sufficiency Economy คือ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตน โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทยที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติตนทางสายกลาง

ได้แก่ 1) ความพอประมาณ เป็นความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ประกอบด้วยการมีคุณธรรมที่ถูกต้องดีงาม การรู้จักตัวเอง ภูมิใจรู้คุณค่าที่มาจากเอกลักษณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิใจในของกินของใช้พื้นบ้าน กินอยู่แบบวิถีไทย และมีชีวิตเรียบง่ายพออยู่พอกินพอใช้ 2) ความมีเหตุผล เป็นการตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความเพียงพอ นั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำอย่างรอบคอบ ประกอบด้วยการมีหลักวิชา การมีแผน และการเป็นมืออาชีพ และ 3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว เป็นการเตรียมตัวให้พร้อมรับผลบกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล ประกอบด้วยการมีระบบชีวิตที่ดี ครอบครัวอบอุ่น การมีระบบเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นที่ดี และมีระบบการจัดการองค์กรที่ดี

N = Noble Eightfold Path คือ หลักอริยมรรค 8 เป็นหลักธรรมที่เป็นรากฐานสำคัญ และเป็นหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมกระบวนการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรม คือ หลักมัชฌิมาปฏิปทา มรรคสายกลางอันประเสริฐ 8 สาย ได้แก่ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา วาจาชอบ สัมมากรรมันตะ การกระทำชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายามะ ความพยายามชอบ สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ และ สัมมาสมาธิ จิตมั่นชอบ

M = Multicultural Societies คือ สังคมพหุวัฒนธรรม เป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมที่หลากหลายอยู่บนพื้นฐานของความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่พระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 17 จะได้นำการจัดการเรียนรู้หลักเศรษฐกิจพอเพียงอันบูรณาการกับหลักอริยมรรค 8 มาพัฒนาให้เกิดขึ้นในสังคมพหุวัฒนธรรม 5 ประการ คือ 1) ความตระหนักรู้ในวัฒนธรรม 2) ความภาคภูมิใจในวัฒนธรรม 3) ความรอบรู้ในการจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรม 4) การยอมรับความหลากหลายวัฒนธรรม และ 5) การรับรู้บรรยากาศความเป็นพหุวัฒนธรรม เพื่อให้มีทักษะในการคิดเชิงวิพากษ์เข้าใจยอมรับและเคารพความแตกต่างกันทั้งด้าน เชื้อชาติ สัญชาติ สถานะทางสังคม ความสามารถ และบทบาททางเพศ ตลอดจนประสบความสำเร็จทางการเรียนรู้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้าสู่สังคมได้อย่างมีความสุข

การอภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพบประเด็นสำคัญที่นำมาอภิปรายผล ดังต่อไปนี้

จากผลการศึกษาการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 ในภาพรวม มีระดับการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้านจากด้านที่มีระดับการปฏิบัติมากที่สุดไปหาด้านที่มีระดับการปฏิบัติน้อยที่สุด พบว่า การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติ และการให้ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีระดับการปฏิบัติอยู่ในระดับมากที่สุด ส่วน การส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีระดับการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้านโดยละเอียดพบว่า 1) การจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 ด้านที่ 1 การให้ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า มีระดับการปฏิบัติอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายข้อจากข้อที่มีระดับการปฏิบัติมากที่สุดไปหาข้อที่มีระดับการมีส่วนร่วมน้อยที่สุด 3 อันดับแรก พบว่า ชุมชนรอบวัดได้เข้ามาร่วมรับความรู้และฝึกปฏิบัติจริงในการดำเนินการจัดการเรียนรู้ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีการอภิปรายเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในวัดและชุมชน ศึกษสามเณรได้พัฒนาความรู้ความเข้าใจและทักษะในการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และอันดับสุดท้าย คือ มีการจัดมุมหรือห้องความรู้ให้เป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในวัด 2) การจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 ด้านที่ 2 การส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า มีระดับการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อจากข้อที่มีระดับการปฏิบัติมากที่สุดไปหาข้อที่มีระดับการปฏิบัติน้อยที่สุด 3 อันดับแรก พบว่า ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในชุมชน เช่น แหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้ภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไปใช้แหล่งเรียนรู้ทั้งในและนอกสถานที่ มีการศึกษาวิเคราะห์จัดทำแหล่งเรียนรู้ในวัดให้สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีการสร้างแหล่งเรียนรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดการเรียนรู้ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และอันดับสุดท้าย คือ ส่งเสริมให้จัดการเรียนรู้เพื่อปลูกฝังให้รู้จักประมาณให้ภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป เช่น ใช้อุปกรณ์ในการบริโภคแต่พอดีพอเหมาะกับความต้องการของร่างกาย การวิเคราะห์รายรับ รายจ่ายของตน ความพอใจในการใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อหรูหรา

3) การจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 ด้านที่ 3 การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติ พบว่า มีระดับการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อจากข้อที่มีระดับการปฏิบัติมากที่สุดไปหาข้อที่มีระดับการปฏิบัติน้อยที่สุด 3 อันดับแรก พบว่า สนับสนุนและให้ความสำคัญกับการจัดการเรียนรู้ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีการยกย่องชมเชยแก่ผู้ที่นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติ คือ การยึดทางสายกลาง มีความพอประมาณ ความมีเหตุผล มีจิตสำนึกที่ดี ช่วยเหลือเกื้อกูลสังคม การปฏิบัติตนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่สังคม และอันดับสุดท้าย คือ จัดการเรียนรู้ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้สามารถนำความรู้ไปปฏิบัติจริง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาเรืองเดช ถาวรธมโม (พระมหาเรืองเดช ถาวรธมโม, 2554) ซึ่งพบว่า 1) วัดสืบทอดวิธีการระบบและระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่ยอมรับของชุมชนและประชาชน ให้คงอยู่เป็นวัฒนธรรมประเพณีคู่กับวัดสืบไป 2) วัดทำหน้าที่เป็นสื่อการในการโอนถ่ายระหว่างผู้ให้และผู้รับ เพื่อสร้างโอกาสผู้ด้อยโอกาสในด้านต่าง ๆ ส่งเสริมให้เกิดความเสมอภาค และเกื้อกูลกันในสังคม 3) การสร้างสายสัมพันธ์ในระหว่างวัดกับชุมชน และวัดกับประชาชน เป็นการดึงชุมชนและประชาชนเข้าหาวัด แนะนำวัดสู่ชุมชนและประชาชนเพื่อสร้างความสัมพันธ์และการพึ่งพาซึ่งกันและกัน 4) การสร้างความรู้สึกรักให้เกิดแก่ประชาชนว่าวัดเป็นแหล่งชุมชน โดยประชาชนเข้ามาร่วมในศูนย์การเรียนรู้ของวัด และสอดคล้องกับงานวิจัยของบุญศรี พานะจิตต์ และศรีนวล ลภกิติโร (บุญศรี พานะจิตต์ และศรีนวล ลภกิติโร, 2545) ผลการวิจัยพบว่า วัดมีการจัดระบบการปกครองโดยมีผู้รับผิดชอบอย่างมีระบบชัดเจน ด้านการศาสนศึกษา พระภิกษุสามเณรบวชแล้วต้องเรียนตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมบาลี ส่งเสริมการศึกษาให้พระภิกษุสามเณรและศิษย์วัดทั้งทางโลกและทางธรรม มีหลักสูตรระยะสั้นสำหรับพระภิกษุบวชใหม่ ด้านการเผยแผ่เน้นการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธเจ้า ทั้งในวัดและนอกวัด จัดพิมพ์หนังสือธรรมะ เทปธรรมะ จัดตั้งมูลนิธิสนับสนุน ด้านการศึกษาสงเคราะห์วัดได้จัดการศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชน โดยตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวินอาทิตย์ โรงเรียนอนุบาลพุทธศาสนา อบรมธรรมะตามโรงเรียนต่าง ๆ มีการเข้าค่ายคุณธรรม ให้ทุนการศึกษาแก่ศิษย์วัด ด้านการสาธารณูปการ ได้พัฒนาอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อมภายในวัดให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ แบ่งเขตเป็น พุทธาวาส สังฆาวาส และเขตกัมมัฏฐาน ด้านการสาธารณสงเคราะห์ได้จัดบำเพ็ญกุศลแบบประหยัด การสร้างวัดอุโมงค์และวัดปัญญานันทาราม ตั้งศูนย์ฝึกอบรม

และปฏิบัติธรรม ตั้งมูลนิธิแผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง สร้างโรงพยาบาล ให้ทุนการศึกษาแก่เยาวชนและทุนอาหารกลางวัน

สรุป

กระบวนการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 มีความเหมาะสมและมีความเป็นไปได้ โดยสามารถนำมาบูรณาการกับหลักอริยมรรค 8 เป็นหลักทางสายกลางที่มีความสำคัญกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงและเป็นประโยชน์ในสังคมพหุวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะ

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรนำผลงานวิจัยนี้ไปพัฒนาเป็นคู่มือประกอบกระบวนการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17
2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรมีหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบในการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17
3. ควรนำกระบวนการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค 17 ไปพัฒนาเป็นการวิจัยทางการบริหารการศึกษาด้านอื่น ๆ เช่น การวิจัยเชิงนโยบาย การวิจัยเชิงประเมิน การวิจัยแบบสมการโครงสร้าง เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2540). *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. กรุงเทพมหานคร: ต้นไทรการพิมพ์.
- ชูชาติ สุทธิระ. 2561). กระบวนการพัฒนาชีวิตเชิงพุทธบูรณาการ. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 61), 319 -331.
- ทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช. 2549). *ในหลวงกับเศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพมหานคร: นกเข้าสำนักพิมพ์.

บุญศรี พานะจิตต์ และศรีนวล ลภกิติโร. 2545). *ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด:*

ศึกษาเฉพาะ กรณีวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอบางเกร็ด จังหวัดนนทบุรี. รายงานการวิจัย : สำนักงานการศึกษาแห่งชาติ.

พระครูสุนทรเขมาภินันท์ (เขมธมโม). 2560). *พุทธปณิธาน:โครงการปณิธานสู่ความดี. วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์, 23), 43-56.*

พระไพศาล วิสาโล. 2546). *พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต.*

กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรีสฤษดิ์วงศ์.

พระมหาเรืองเดช ถาวรธมโม. 2554). *การบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดไผ่ล้อม ตำบลจันทนิมิต อำเภอมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี. รายงานการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.*

รัชนิวรรณ จินธรรม,ปณณัณรภัส ถกภักดี และ อรวรรณ ภัสสรศิริ. 2560). *การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเครือข่ายกสิกรรมธรรมชาติ. วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์, 32), 237-250.*

สรายุทธ เสงี่ยม. 2561). *ความสำเร็จของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตกับความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดลพบุรี. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 63), 897-907.*

สามารถ บุญรัตน์ และ พระครูโกวิทอรธวาที. 2561). *การพัฒนาประเทศตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในยุคนโยบายไทยแลนด์ 4.0. วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์, 32), 197-206.*

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. 2548). *รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแพร่ศาสนธรรม: ศึกษาเฉพาะกรณีวัดใหญ่ชัยมงคล. กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์.*

สุภัฏวิทย์ ธารชัย. 2560). *การบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาชุมชน. วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณแก่น, 42), 86-97.*

เสนห์ สีภาวี. 2560). *พัฒนากระบวนการเรียนรู้เชิงพุทธบูรณาการ. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 53), 278 - 289.*

เสรีศักดิ์ แสงสุข. 2560). การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักพุทธธรรมของนักศึกษา
มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี. *วารสารสันติศึกษา
ปริทรรศน์ มจร*, 53), 91-105.

Fullinwider, R. 1993). *Multiculturalism: Themes and Variations. Paper
presented at the Council for Basic Education*. Washington: D.C. Spring.

Krejcie, R. V. & Morgan, D. W. 1970). Determining Sample Size for Research
Activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30(3), 607 - 610.